

Л.Л. Мельник, к.е.н., доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

РІВЕНЬ САМОЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ТА ІНДИКАТОР ДОСТАТНОСТІ СПОЖИВАННЯ ОСНОВНИХ ВИДІВ ПРОДОВОЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Анотація

У статті проаналізовані наукові підходи до оцінки продовольчої безпеки України в контексті динаміки і стану рівня самозабезпеченості основними видами продовольства і його порівняння з індикатором достатності споживання. Досліджено основні напрями вирішення проблем, притаманних останньому.

Ключові слова: продовольча безпека, сільське господарство, самозабезпеченість, індикатор достатності споживання, продовольство.

I. Вступ

На сьогодні є всі підстави вважати, що ринкова трансформація суттєво одержавленої моделі сільського господарства України в основному здійснена. Функціонуюча модель сільського господарства є ринкового спрямування. Більшість науковців оцінюють її позитивно. Проте не звертається увага на ту обставину, що перехід на ринкові умови господарювання – це лише засіб досягнення кінцевої мети реформи, а саме підвищення добробуту селян і всього населення. Саме з цих позицій результати аграрної реформи по деяким напрямам є навіть від’ємними. Зокрема знизився рівень продовольчої безпеки країни. Проблеми, які їй притаманні, були розглянуті в роботах таких вчених аграрного профілю як В.І. Довгалюк, О.В. Приказюк, І.І. Рулик, П.Т. Саблук, С.М. Халтур, Н.П. Чорна і багатьох інших. Однак це питання все ще залишається недостатньо вивченим, чимало його аспектів є дискусійними, що потребує продовження поглиблених досліджень у даному напрямі.

II. Постановка завдання

Метою статті є дослідження одного із ключових факторів продовольчої безпеки країни, визначення динаміки рівнів самозабезпеченості основними видами продовольства і фактичне їх споживання відповідно до науково обґрунтованих норм.

III. Результати

Продовольча безпека – багаторівневе питання, кожен з яких потребує окремого дослідження. Один із ключових – це стабільне, достатнє та гарантоване забезпечення населення продуктами харчування, необхідних для здорового і тривалого життя людей. Функціонуюча модель сільського господарства, на жаль, поступається зарубіжним і навіть дореформеній з точки зору рівня забезпечення продовольчої безпеки. В економічно високорозвинених країнах ця проблема вирішена на такому рівні, що абсолютна більшість людей у будь-який час мають фізичний та економічний доступ до безпечного і повноцінного продовольства. Йдеться як про задоволення потреб людей на фізіологічному рівні, так і за якісним складом раціону харчування. Такий рівень продовольчої безпеки гарантує добробут населення і сталий характер розвитку суспільства.

Зважаючи на той незаперечний факт, що основою продовольчої безпеки є сільське господарство, то відповідно спочатку проаналізуємо рівень самодостатності виробництва основних видів продовольства (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства (виробництво до внутрішнього використання на території України)*

Види продовольства	2012	2014	2015	2016	2017	2017 +/- до 2012
М'ясо та м'ясні продукти	88,9	101,2	106,2	105,4	105,1	16,2
Молоко та молочні продукти	104,6	103,6	105,0	103,6	107,7	3,1
Яйця, шт.	108,3	116,5	113,9	114,0	119,8	11,5
Зерно	161,0	230,9	238,9	290,5	292,9	131,9
Овочі та продовольчі баштани	105,8	103,4	100,3	101,6	102,9	-2,9
Картопля	98,4	105,5	96,3	101,6	101,7	3,3
Плоди, ягоди та виноград	71,8	82,0	92,3	84,9	82,9	11,1

*Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Дані таблиці дають підстави стверджувати, що за період 2012-2017 рр. мала місце позитивна тенденція зростання рівня самозабезпеченості основними видами продовольства. В 2017 р. у контексті їх внутрішнього споживання немає потреби збільшення обсягів виробництва (за виключенням плодів, ягід та винограду).

У той же час для України пріоритетною макропроблемою і відповідно відправним пунктом стратегії розвитку слід вважати досягнення належної якості продовольчої безпеки насамперед щодо споживання основних видів продовольства відповідно до науково обґрунтованих норм. У зв'язку з цим науковці використовують так званий «індикатор достатності споживання» (відношення фактичного споживання на одну особу до раціональних норм споживання), тобто йдеться про якісний аспект продовольчої безпеки. Дані Держкомстату України дають можливість визначити динаміку і стан цього показника в Україні. Наведемо дані щодо тих продуктів харчування, індикатор достатності споживання яких не досягає науково обґрунтованих норм споживання (табл. 2).

Таблиця 2

Індикатор достатності споживання продуктів харчування в Україні, %*

Продукти	1990	2000	2010	2015	2016	2017	2017 +,- до 1990
М'ясо та м'ясопродукти	85,3	41,0	65,0	63,6	64,3	64,6	-20,7
Молоко та молочні продукти	98,2	52,4	54,3	55,2	55,1	52,6	-45,6
Риба та рибні продукти	87,5	42,0	72,5	43,0	48,0	54,0	-33,5
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	52,7	32,6	53,3	56,6	55,2	58,7	+6,0
Цукор	131,6	96,8	97,6	93,9	87,6	80,0	-51,6

*Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Висновок із даних таблиці 2 – однозначний. Показники харчування населення по найбільш цінним для здоров'я людей продовольчих продуктах ближчі до мінімальних (граничних) норм продовольчого споживання, ніж до раціональних (оптимальних). В Україні споживається втричі менше м'яса та в 2,5 рази молока, ніж у країнах ЄС. І в цьому контексті результати аграрної

реформи – від’ємні. Індикатор достатності споживання в 2017 р. у порівнянні з 1990 р. суттєво зменшився за виключенням плодів, ягід та винограду.

Виходячи із викладеного вище можна стверджувати, що продовольчій безпеці України притаманна невідповідність між високим рівнем самозабезпеченості основними видами продовольства, м’яса і молока зокрема та індикатором достатності їх споживання.

На сьогодні пропозиція в торговій мережі всіх видів продовольства практично повністю покриває попит на них. Але попит – це форма вираження потреби у певному товарі, забезпеченої відповідними коштами. Для більшості населення України щодо основних продуктів продовольства, то попит на них суттєво відстає від потреб із-за недоступності ринкових на них цін. Іншими словами, збільшення реальних доходів населення стимулювало б розширення попиту на низку продовольчих товарів і відповідно сприяло економічному зростанню і розвитку багатьох видів сільськогосподарської продукції.

Зауважимо, що попит на основні продукти харчування відносно малоеластичний, насамперед це стосується тих продовольчих товарів, які становлять основу традиційного споживання більшості населення даної країни. Підвищення реальних доходів за даних цін на них не призведе до політичних змін попиту на ці товари та індикатора достатності споживання. Але тут слід врахувати ту обставину, що зростання доходів населення (за даних ринкових цін) зумовить підвищення попиту на ті продукти харчування, індикатор достатності споживання на які в даний час низький.

Проблема зростання реальних доходів населення і цінової доступності основних продуктів продовольства потребує окремого розгляду. Важливо зазначити, що наприкінці 80-х років ХХ ст. її стан поступався економічно високорозвиненим країнам Заходу, але був більш-менш самодостатнім. За роки незалежності рівень продовольчої безпеки знизився, особливо щодо споживання основних протейномісних продуктів харчування.

У контексті показника калорійності, то національну продовольчу безпеку характеризують такі показники. У розрахунку на одну особу в 2017 р. середньодобове споживання населення становило 2707 ккал (граничний критерій становить 2500 ккал). Нормою вважається 3500 ккал. З огляду на ці дані можна стверджувати, що з точки зору задоволення потреб людей у ккал, на граничному (фізіологічному) рівні продовольча безпека гарантована практично для всіх верств населення. Але щодо норми споживання, то вона забезпечена на 80,0%. Негативною є тенденція щорічного зниження калорійності середньодобового раціону населення за період 2014-2017 рр. (у 2014 р. – 2939 ккал, 2015 р. – 2799, 2016 р. – 2742 і 2017 р. – 2707 ккал, тобто зменшилася на 7,9%) [1, с. 220]. Помітна диференціація цього показника по областям. У 2017 р. найвищим він був у Вінницькій (2995), а найнижчим у Запорізькій (2547).

IV. Висновки

По результатам проведеного дослідження можна сформулювати такі положення. Продовольча безпека – складна і багаторівнева соціоекономічна категорія. Найбільш узагальнений її зміст – це стабільне, достатнє та гарантоване забезпечення населення продуктами харчування, необхідних для здорового і тривалого життя людей. У країнах з високорозвиненою ринковою економікою вже сформовані і функціонують постіндустріальні (інноваційні) моделі сільського господарства. Відповідно вони високопродуктивні, економічно ефективні, а продукція сільського господарства за обсягами, структурою та якістю на високому рівні забезпечує продовольчу безпеку. Натомість в Україні останній притаманна низка проблем. Однією з них є «безпечність харчування» й істотна нерівномірність споживання продовольчих продуктів різних прошарків населення. За деякими даними, до 70% громадян знаходиться за межею бідності. Крім того, в Україні суттєва нерівномірність розподілу доходів становить близько 1:30. А це посилює соціальну нестабільність у суспільстві. До речі, загально визнаною є теза про те, що соціальний диспаритет між бідними й багатими не повинен перевищувати 1:10.

На жаль, в Україні майнова поляризація суспільства посилюється, принаймні, не зменшується.

На сьогодні має місце суперечність між самозабезпеченістю основними видами продукції сільського господарства України і індикатором достатності їх споживання. У контексті продовольчої безпеки країни результат аграрної реформи в цілому від'ємний, по індикатору достатності споживання зокрема. І це при тому, що природний і людський потенціал галузі один із найкращих у світі. Відповідно сільське господарство спроможне повністю самозабезпечити продовольством внутрішні потреби, виходячи із раціональних норм споживання основних продуктів харчування. Саме це повинно бути покладено в основу обґрунтування стратегії економічного зростання і розвитку сільського господарства на засадах більш повного й ефективного використання його ресурсного потенціалу, що відповідає інтересам як агровиробників, так і суспільства. Нині він використовується на 60-70%. Більш повне його використання потребує підвищення продуктивності використання земельних угідь, їх родючості, застосування сучасних видів техніки та інноваційних технологій, утвердження інноваційної моделі розвитку. Враховуючи той факт, що для більшості населення характерна надзвичайно низька купівельна спроможність, то її підвищення – це важливий стимул збільшення попиту на продовольчі товари, а відповідно і на продукцію сільського господарства, тваринницьку зокрема. Вирішення цих завдань залежить як від агровиробників, так і дієвості аграрної політики держави. Зрештою утвердження інноваційної моделі розвитку сільського господарства є ключовим завданням аграріїв, що забезпечить прийнятний рівень і якість продовольчої безпеки країни, добробут селян і всього населення, становлення сільського господарства як пріоритетної галузі національної економіки та важливого суб'єкта на міжнародному рівні.

Література

1. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2017 рік / Державний комітет статистики України. – К., 2018. – 245 с.